

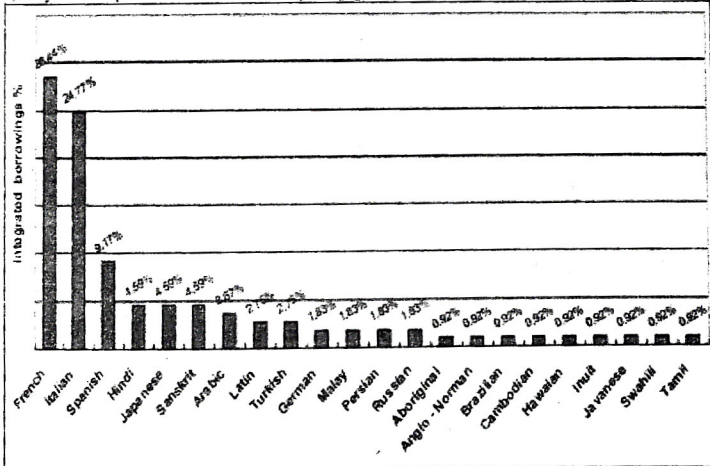
QLOBAL İNGİLİS DİLİNDƏ İSTİFADƏ OLUNAN MÜXTƏLİF DİLLƏRDƏN ALINMA TURİZM MƏNŞƏLİ SÖZLƏR VƏ ONLARIN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Əlizadə Leyla Vəqif qızı*

GİRİŞ. İngilis dilinin qloballaşmasına səbəb olan amillərdən danışarkən birinci səbəb olaraq onun zəngin lüğət tərkibini göstərilir. Statistik göstəricilərə əsasən ingilis dilinin leksikası müasir dövrdə hər il orta hesabla 8 000-20 000 leksik vahid arası zənginləşir. Təbii ki, bu rəqəm dildə gedən dəyişiklikləri anlamağa kifayət edir. Bu vahidlərin yaranması yolları tədqiqatçıların xüsusi maraq dairəsində olduğundan müxtəlif sahələr üzrə alınma prosesi ilə bağlı araşdırmalar aparılır. Bu sahələrdən biri də turizm sahəsidir. İngilis dilinə keçən alınma sözlər barədə yuxarıda məlumat vermişdik. Bu yarımfəsilədə bizim əsas məqsədimiz müasir dövrdə ingilis dilinin lüğət tərkibinə daxil olan turizmə aid söz və ifadələr barədə məlumat verməkdir. Qloballaşma nəticəsində qlobal ingilis dili yaranmış, turizmin inkişaf etmiş və nəticədə ingilis dili bu sahə üzrə leksik vahidlərlə zənginləşmişdir.

İtalya dilçilərindən Francesconi ingilis dilində istifadə olunan turizm qastronomiyası ilə bağlı İtalyan sözlərini araşdırmış, Fransız dilində istifadə olunan İtalyan mənşəli yer adlarını tədqiqat obyektinə olaraq seçmişdir(5). Lakin bütün bu işlər arasında Dann [4] və Capellinin [1] tədqiqatları müasir dövrdə aparılan araşdırmaların tələblərinə cavab verən mənbə kimi diqqət çəkir. Dannın fikrincə "qastronomiya sahəsində həttə bəzi hallarda ana dilinin manipulyasiyası da daxil olmaqla real və uydurma əcnəbi sözlərdən istifadə etməyə rəng qatmaq məqsədi ilə əsas turizm diskursu metodu sayıla bilər". [4: 183-185] Capelli İtaliya barədə ingilis dilli turist materialları arasında dil ünsiyyətinin müxtəlif formalarının araşdırılmışdır. O, turizm diskursunda ingilis -italyan dillərində işlənən ifadələri tədqiq etmiş, onların ətraflı təsnifatını vermişdir. Turizm sahəsində dil ünsiyyəti çox önəmlidir. Capelli bu səbəbdən Dannın dilin poetikliyi barədə fikrinə istinad edərək bildirir ki, "alınma söz və ifadələr əcnəbi sözlərin əlavə mənasına oxucunun marağını artırır və onlardan istifadəni labüdləşdirir". [2] Tədqiqatçıların fikrincə müxtəlif mənbələrdən götürülmüş mətnlərdə hər hansı bir yer barədə məlumat verilməklə turistin diqqətini çəkmək üçün xüsusi təminlər və əksik vahidlərdən istifadə olunur. Müxtəlif mənbələri araşdırarkən qlobal ingilis dilində turizm sahəsində alınma sözlərlə bağlı bir sıra tədqiqatlar diqqət çəkir. Bu araşdırmalar arasında BBC tərəfindən aparılmış maraqlı bir layihə bu sahə üçün önəmli bir töhfə sayıla bilər. 2012-ci ilin iyul ayında yaradılmış BTC (BBC-travel Corpus) BBC Travel web sahifəsində sayahətlərlə bağlı 572 məqalə əndimmişdir. Məqalələr Lonely Planet sayahət bələdçi kitabçaları və rəqəmsal media nəşriyyatları ilə əməkdaşlıq edən müəlliflər tərəfindən yazılmışdır. Araşdırma nəticəsində məlum olmuşdur ki, alınma sözlər mədəni və ekstralinqvistik amillərdən asılı olaraq müxtəlif müəlliflər tərəfindən fərqli vasitələrlə ifadə olunmuşdur. [6]

Bu araşdırmanın maraqlı xüsusiyyətlərindən biri də BTC-nin tədqiqatına cəlb olunmuş turizm sahəsinə aid alınma söz və ifadələrin etimoloji mənşəyinin araşdırılmasıdır. Aşağıdakı qrafikdən görüldüyü kimi ən çox söz fransız, İtalyan və İspan dillərindən alınmışdır. [6]

Fransız dilindən alınmış turizm mənşəli sözlər və onların xüsusiyyətləri: Müasir telekommunikasiya vasitələrin inkişafı televizor, internet, mobil telefonların kütləvi istifadəsi dilə yeni sözlərin axını ilə nəticələnmişdir. Son bir neçə onillik ərzində fransız dilindən ingilis dilinə alınmış sözlər digər dillərə nisbətə üstünlük təşkil edir. Sözlər müxtəlif sahələri əhatə etsə də dəb, incəsənət, mədəniyyət, idman, gündəlik həyat, xüsusilə də mətbəx və s. kimi sahələrə aid sözlər xüsusi diqqət çəkir (*art deco, cinema verité, camoufflage, fuselage, garage, georgette, limousine*).[8:9]

*Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti

İdman, incəsənət, pul və diplomatiya və qida sahələrində çoxlu sayda fransız mənşəli ingilis sözlər vardır. Müasir dövrdə Britaniya və Amerika menyularının əksəriyyəti fransız dilindədir: *extraordinary, fromage blanc, amusegueulle, mesclun, nouvelle cuisine, aperitif, pain au chocolat, café au lait, entrée, jambalaya, chowder* və s. Digər alınmalar siyasət, idman və incəsənət sahələri ilə bağlıdır. Məsələn, *bon chic bon genre, chef d'équipe, parkour, soigneur fonctionnaire, franc fort, touché, dossier, déjà vu, vis-à-vis, faux pas, nouveau riche, rentier, jamais vu, elite, ambiance, collage, repertoire, entourage, tranche, toboggan, bête noire, enfant terrible* və s. [8:9]

İtalyan dilindən alınmış turizm mənşəli sözlər və onların xüsusiyyətləri: İtalyan dili ingilis dilinə minlərlə yeni söz töhfə verən dillərdəndir. İtalyan mənşəli alınma sözlər əsasən mətbəxə bağlıdır: *amaretto, aperitif, barista, baguette, bistrot, bresaola, bruschetta, caffèlatte, caffelatte, calamari, calzone, cappuccino, ciabatta, espresso, haute cuisine, latte, focaccia, mascarpone, nouvelle cuisine, panzanella, pepperoni, pizza, radicchio, nuola, taleggio, tiramisù, confetti, lasagne, pasta, broccoli, zabaglione, linguini, langoustine, spunante, zucchini*. Musiqi və memarlıq digər alınma sahəsidir: *art deco, Adagio, Allegro, alto, aria, bravo, cello, concerto, duet, mandolin operetta, tempo, viola, fresco, patio, grotto, graffiti, terra-cotta*. Dəb və mebel avadanlığı sahələrində alınma sözlər xüsusi bir sahə təşkil edir: *bal-dachin, brocade, costume, jeans, Muslin, Organza, parasol, stiletto, umbrella valise*. Digər sahələrdə də ingilis dilinə daxil olmuş *apr.À s-sk, catenaccio, tombolo, gorzo, bimbo, casino, gondola, lido, mafial, mafioso, malaria, zany, pa-parazzi, snaparazzi, masquerade, cascade, bimbo, dildo, lothario, segregation, dodge, ghetto, luge, piste, mafia, arsenal, ventur, valuta* kimi sözlər ingilis dilinin söz bazasını zənginləşdirir. [8:9]

İspan dilindən alınmış turizm mənşəli sözlər və onların xüsusiyyətləri: İngilis dilinə İspan dilindən alınmalar bir neçə mənbədən daxil olmuşdur. Onların çoxu Amerikan İngilis dilinə indiki Cənub-qərbi ABŞ ərazisində işləyən Meksika və İspan kobyoylarının dövründə daxil olmuşdur. İkinci mənbə biznes səzisləri və ticarət vasitəsilə alınan sözlərdir. Üçüncü əsas mənbə ingilis dilində ekvivalenti olmayan qida adlarıdır. Sözlərin çoxu ingilis dilinə daxil olarkən öz mənasını dəyişmişdir. Bəzən sözlər original dildən fərqli olaraq dar mənə kəsb etmişdir. İspan mənşəli alınma sözlərə *fajitas, taco, ancho, tortilla, chipotle, habanero, maquiladora, palapa, sinsemilla, telenovela, tomatillo, tonto, savvy, Lolita, El Nino, silo, bonanza plaza, salsa, fiesta, avocado, burrito, bizarre, bravo, guerrilla, chilileksik* vahidlərini misal göstərmək olar. [8:9]. Son dövrlərdə alınmış İspan sözlərinə *abalone, bonanza, bronco, chaparral, enchilada, gaucho, gringo, mustang, peyote, ranch, nacho, serape, taco, rumba, salsa, tango, tamale, ayahuasca, burrito, camasta, cilantro, daiquiri, hoosergow, lolita, pachuco, quesadilla, taco, tuna* sözlərini nümunə göstərmək olar. [8:9]

Çin dilindən alınmış turizm mənşəli sözlər və onların xüsusiyyətləri: Çin dilinin ABŞ-da bir əsr yarım istifadə olunmasına baxmayaraq fransız, İtalyan və İspan dilləri ilə müqayisədə ingilis dilinin lüğət tərkibinə demək olar ki az təsiri olmuşdur. Həttə bəzi sözlər o qədər neytrallaşmışdır ki, lüğət tərkibinə qarışmışdır. Son dövrlərdə ingilis dilinə keçən Çin leksik vahidlərinə nümunə olaraq *bonsai, geisha, ginkgo, judo, ju-jitsu, hara-kiri, kamikaze, karaoke, karate, kimono, origami, sushi, tsunami, tycoon, wasabi, chow mein, kowtow, mahjong, oolong, shanghai, shantung, sudoku, wok, chutney, loot, puttee, thug* kimi leksik vahidləri göstərmək olar. [8:9]

Çinin zəngin mətbəx mədəniyyəti Qərb mədəniyyətinə Çin yeməklərinin daxil olması ilə nəticələnmişdir. Çin dilindən alınmış ingilis sözlərinə qərb restoranlarının menyularında rast gəlinir. Məsələn, *Mushu Pork, Dim Sum, Ramen, Pecking Duck, Wonton, ginkgo, ginseng, lychee, Chaomeinvə* s. Çin internet mənşəlikalkalar da əzdeyildir: *human flesh search, play hide and seek, to get soy sauce, wechat, weibo, knock off, Alibabavə* s. [8:9]

Yapon dilindən alınmış turizm mənşəli sözlər və onların xüsusiyyətləri: Yapon mənşəli alınma sözlər ingilis dilinin leksikonunda xüsusi tərkib təşkil edir. Bəzi sözlər yapon mədəniyyətini təənnüm edən sözlərin sadə transliterasiyası olsa da, bəziləri Çin mənşəli yapon sözləridir. Araşdırmalara əsasən 900 yapon sözü ingilis dilinə daxil olmuşdur. Onlardan 200-ü yapon dili vasitəsilə ingilis dilinə keçən vahidlərdir. Buraya qida, populyar mədəniyyət, iqtisadiyyat sahələrinə aid olan *Nori, ginkgo, ramen, teppanyaki, kombu, matsutake, sashimi, wakame, anime, ikabana, karaoke, manga, tamagotchi, kamikazək, araoke, sashimi, Otaku, Otaku girl, kaizen, kanban, karoshi, keiretsu, tsunami, zaitech, bonsai, bunraku, karaoke, kirigami* kimi leksik vahidlər daxildir. [8:9]

Alman dilindən alınmış turizm mənşəli sözlər və onların xüsusiyyətləri

Bir sıra alman mənşəli sözlər ingilis dilinin leksikasını müxtəlif sahələr üzrə zənginləşdirmişdir. Məsələn, mədəniyyət, incəsənət, klassik musiqi, idman, gündəlik həyat sahələrinə aid olan söz və ifadələr son bir neçə onillikdə dilin leksikasına daxil olmaqla onun qlobal status almasında önəmli rol oynamışdır.

Alman mənşəli ingilis dili və alman dilləri eyni kökdən - qərbi German dilindən törədiyinə görə bəzi ingilis sözləri alman leksik vahidləri ilə yazılış (*hand, sand, finger*) və tələffüzədə (*fish – fisch, mouse – Maus*) oxşarlıq təşkil edir. Lakin alman dilindən alınmalar zamanı umlaut işarələri *ae, oe, ue* hərflərlə birləşmələri ilə əvəz olunmuşdur. Qida və içki sektorunda alınma sözlərə *frankfurter, hamburger, delicatessen, Gummi bear, Berliner, weisse, kirschwasser, hefeweizen, schnaps, spritzer, stein, pilsner, hasenpfeffer, lager, bundt cake, kipfel, biergarten, bravurst, muesli, pretzel, pumpernickel, rollmops, noodle, sauerkraut* kimi leksik vahidlər daxildir. İdman sektorunda alınma sözlərə *rucksack, turnverein, kletterstuhl, volkssport, blitz, wanderlust, Gemütlichkeit, Gesundheit* kimi sözləri nümunə göstərmək olar. Gündəlik həyatda istifadə olunan alman mənşəli alınma sözlər də leksikonda az deyildir: *zeitgeist, kaputt, Gestalt, hinterland, doktorvater, festschrift, kitsch, privatdozent, Professariat, gemutlich, kaffeeklatsch, kaput, strafe, waltz, wrangle, yodel, strudel, schadenfreude, ubermensch, waldsterben* və s. [8:9]

Türk dilindən alınmış turizm mənşəli sözlər və onların xüsusiyyətləri

